

Jöklarannsóknafélag Íslands

Fréttabréf

Nr. 75

Febrúar 2000

ADALFUNDUR

Aðalfundur Jöklarannsóknafélags Íslands verður haldinn kl. 20:00
mánudaginn 28. febrúar 2000 í sýningarsal Ferðafélags Íslands,
Mörkinni 6. (**Ath. breyttan fundardag og -tíma**)

Dagskrá:

1. Venjuleg aðalfundarstörf.
2. Kaffi.
3. Örfajökull; myndasýning og saga
Snævarr Guðmundsson

AÐALFUNDUR

Aðalfundur félagsins verður mánudaginn 28. febrúar 2000 (**ath. breyttan fundardag og -tíma**). Samkvæmt lögum félagsins verður dagskrá aðalfundar sem hér segir:

1. Kosning fundarstjóra og fundarritara.
2. Kjör heiðursfélaga, ef tillögur liggja fyrir.
3. Flutt skýrsla stjórnar um starfsemi félagsins.
4. Lagðir fram endurskoðaðir reikningar félagsins til samþykktar.
5. Lagabreytingar, ef einhverjar eru.
6. Kosning stjórnar samkvæmt 4. grein laga.
7. Kjör valnefndar.
8. Kosning endurskoðenda.
9. Önnur mál.

Eftir kaffihlé segir Snævarr Guðmundsson frá Örafajökli einkum könnunarsögu fjallsins og jökulsins. Að sjálfsögðu sýnir hann sínar ágætu myndir og bók hans *Þar sem landið rís hæst* mun liggja frammi til sýnis.

DYNGJUJÖKULL HLEYPUR FRAM

Dyngjujökull er einn af mestu skriðjöklum Vatnajökuls. Hann gengur fram milli Kverkfjalla í austri og Kistufells að vestan. Hann er þeirrar náttúru að skríða ekki nógu hratt að jafnaði til að snjó sem fellur á hann ofanverðan skili sér til bráðnunar en þess þarf til að jökullinn haldi jafnvægi. Afleiðingin er að hann verður brattari og brattari með tímanum. Augljóst er að það hlýtur að enda með því að jökullinn hrapar fram. Þetta gerist nokkuð reglulega og vitað er af slíkum framhlaupum árin 1934, 1951 og 1977 og sennilega einnig um aldamótin 1900. Lætur nærri að tveir til þrjú áratugir líði milli slíkra atburða.

Það kom því ekki svo mjög á óvart er fréttist frá vörðum í Sigurðarskála sumarið 1998 að miklir brestir heyrðust í jöklinum. Einnig tilkynnti Þórhallur Þorsteinsson á Egilsstöðum að hann hefði séð úr lofti óvenjulegar sprungur í jöklinum þá um sumarið. Ekki brast hann samt á það árið. Vorið 1999 sást úr flugvél að svokölluð framhlaupsbylgja var komin niður um miðjan jökul eða svo. Svo illa leist

jöklarannsóknamönnum Raunvísindastofnunar og Landsvirkjunar á sprungur sem þar sáust um vorið að þeir hættu við að setja veðurstöð á jökulinn. Leið þó af sumarið án þess að jökuljaðarinn tæki við sér.

Í desember s.l. bárust fréttir af að Dyngjujökull væri farinn að skrifa fram á öllum jaðrinum frá Kistufelli austur að krikanum við Kverkfjöll. Dálftið jökulhlaup kom í Jökulsá á Fjöllum 14. desember og stóð í rúma viku með margvíslegum toppum. Af myndum sem Brynjólfur Gunnarsson frá Hafrafelli tók þann 19. desember s.l. má ráða að það hlaup er komið undan Dyngjujökli austanverðum innarlega í krikanum við Kverkfjöll. Þá var jökluröndin komin út í miðja Jökulsá á móts við Sigurðarskála. Mikið sjónarspil hefur verið á þessum slóðum undanfarna tvo til þrjá mánuði því að spretturinn sem jökullinn tók hefur ekki verið slægri en á Sífujökli fyrir sex árum.

Þann 19. janúar 2000 flugu Stefán Scheving og Dagur Kristmundsson frá Egilsstöðum yfir Vatnajökul og sáu að Dyngjujökull var sprunginn frá sporði og upp að Ísaskilum. Mátti litlu muna að sprungurnar næðu saman við Gjalparkvosinna. Af því sést að allur Dyngjujökull, sem er yfir 1000 km² að flatarmáli, er á hreyfingu. Þeir sáu einnig sigketil í jöklinum uppi undir Ísaskilum nokkru vestan Kverkfjalla en hann kann að hafa myndast við ofanefnd jökulhlaup.

Helgina 5.-6. febrúar síðast liðinn fór Þórhallur Þorsteinsson með jökuljaðrinum norður frá Sigurðarskála og var hann þar sums staðar kominn fram yfir það sem hann gekk lengst fram 1977 en annars staðar ekki. Mjög lítil hreyfing var á jaðrinum þar og virtist framskríð jafnvel vera hætt. Ingvar Sveinbjörnsson frá Húsavík sagði að mjög hefði aukist brestir í jöklinum sem heyrðust heim í Sigurðarskála að kvöldi þess 6. og fram á 7. febrúar og mikið hrundi úr jökulstálinu. Hefur áin nú hrakist í austasta farveg sinn þar um slóðir að sögn Ingvars. Talsvert var af gruggugu vatni og krapi sem hafði sprottið undan jökuljaðrinum og því illfært þar um slóðir.

Við framhlaupið í Dyngjujökli 1977 gekk jökuljaðarinn fram rúmlega einn kílómetra. Ef tekið er tillit til þess að á meirihluta tíma-bilsins frá 1977 hafa jöklar á Íslandi verið að auka við sig, þá má gera ráð fyrir að jökuljaðarinn færist nú heldur lengra fram en þá. Því miður hefur ekki verið mælt sérstaklega hve mikið jökullinn hogaði síðan 1977 og verður að áætla það eftir myndum.

Af þessum upplýsingum má ljóst vera að engu farartæki er fært um Dyngjujökul í ár og það næsta. Þurfa menn því að fara mjög var-

lega á leiðinni milli Kverkfjalla og Grímsvatna eða Gjalpar. Hve lengi þar verður ófært verður tíminn að leiða í ljós.

Oddur Sigurðsson

SKEIÐARÁRHLAUP Í NÓVEMBER 1999

Annað smáhlaup kom í Skeiðará á árinu 1999. Mælar Raunvísindastofnunar sýndu að íshellan á Grímsvötnum byrjaði að síga þann 4. nóvember. Samkvæmt mælum Vatnamælinga byrjaði rafleiðni að aukast í árvatninu þann 5. nóvember og vatnsborð við mælinn að hækka þann 8. nóvember. Ragnar Kristjánsson þjóðgarðsvörður í Skaftafelli tilkynnti um jöklaflýlu þann 8. nóvember.

Spáð var um framgang hlaupsins samkvæmt líkani Vatnamælinga með rúmmalstölum frá Raunvísindastofnun (400 Gl). Út úr því kom að hlaupið næði hámarki þann 16. nóvember og rennslið yrði mest 1400 m³/s. Samkvæmt sífrita stóð vatn hæst í ánni um óttubil þann dag.

Eins og í febrúarhlaupinu næsta á undan jókst leiðni mjög skyndilega er hlauptoppi var náð og stóð í um 3 sólarhringa.

Samkvæmt upplýsingum frá Helga Jóhannessyni hjá Vegagerðinni kom ekkert hlaupvatn í Gígjukvísl en ekki er fyllilega ljóst hvernig hlaupið skiptist á útföll undan jöklinum.

Oddur Sigurðsson

SPORÐAMÆLINGAR HAUSTIÐ 1999

Jöklamælingamenn hafa skilað umsögnum um jökulsporða á 43 stöðum. Af þeim hopuðu 35, 3 gengu fram en 3 stóðu í stað. Enn var Grímslandsjökull á kaf í snjó enda er Flateyjardalsheiði annáluð snjóakista. Sporður Virkisjökuls er sem fyrr undir aurlagi en lækkar ört þar á bak við og telst því til hopjökla þetta árið.

Mesta athygli í ár vekur að nær allir jöklar hopa og er það að vonum þar sem undanfarin 4 ár hafa verið hlý og úrkomurýr þótt Norðurland kunni að vera undantekning þar frá að einhverju leyti. Mælingamenn hafa margir hverjir haft orð á að jöklar þynnist nú ört og segi hop jaðranna ekki alla söguna. Þeir búast sumir við að sporðar dragist verulega saman á næstunni. Það á m.a. við um vestanverðan Skeiðarárjökul og astantil hefur sporðurinn ekki staðið aftar frá því að mælingar hófust 1932. Frekara hop jökulsins leiðir fljótlega til

Þess að Skeiðará renni vestur með jökuljaðrinum og sameinast Gígjukvísl. Þá verður tómlegt um að litast undir Skeiðarárbrú.

Enn er umtalsverður gangur í Leirufjarðar- og Kaldalónsjöklum. Framhlaup brast á í Hagafellsjökli eystri undir vorið og gekk hann langt út í Hagavatn með tilheyrandi vatnagangi svo af tók göngubrú á Farinu. Einnig brustu stíflugarðar við útfall úr Sandvatni svo jökulgormur komst aftur í Árbrandsá og þaðan í Tungufljót sem hefur verið tært að undanfögnu. Sá mikli aur sem fylgir umbrotunum í jöklinum barst út í Hvítá og olli stangveiðimönnum angri og tjóni.

Fyrir utan þá þrjá framhlaupsjökla sem gangur var í og nefndir eru hér að ofan þá gekk enginn af mældu jöklunum fram síðastliðið sumar. Það hefur ekki gerst síðan í hlýindunum á fjórða og fimmta áratugnum. Má því kalla að við stöndum á tímamótum í loftslagssögunni.

Oddur Sigurðsson

JÖKULL 47. ÁRGANGUR KOMINN ÚT

Skömmu fyrir áramótin kom út nýjasta heftið af Jökli sem er það 47. í röðinni. Áslaug Geirsdóttir og Bryndís Brandsdóttir ritstýrðu heftinu.

Í ritinu eru sex greinar, sem hafa af fræðimönnum verið dæmdar hæfar til birtingar. Þær eru fjölbreytilegar að efni svo sem um umhverfissögu Skaga á Norðurlandi á tímabilinu fyrir 11.300-7800 árum eftir Mats Rundgren, röðun bergganga og misgengja í Borgarfirði eftir Maryam Khodayar, um farveg Gígjukvíslar í hlaupinu í nóvember 1996 eftir Andrew J. Russell og fleiri, tvær greinar um landmótun undan Kötlujökli (sem því miður er nefndur Höfðabrekkujökull í greininni, sjá síðar hér í fréttabréfinu) eftir Edward Wisniewski, Antoni Olszewski og fleiri og loks um líkan af þyngdarsviði Surtseyjar eftir Þröst Þorsteinsson og Magnús Tuma Guðmundsson. Þar er líka að finna minningargrein um Ragnar í Skaftafelli eftir Jack Ives og fastar greinar um sporðabreytingar, vorferð félagsins og skýrslur stjórnna Jöklarannsókanfélagsins og Jarðfræðafélagsins.

Góðar vonir eru til að á þessu ári komi út tvö hefti af Jökli og er þá langt til búið að brúa það bil sem lengi hefur bagað útgáfuna.

Oddur Sigurðsson

KÖTLUJÖKULL HANN SKAL HEITA

Á útgefnum kortum af Mýrdalsjökli hefur verið talsverður ruglingur á nafni á skriðjökli þeim sem gengur niður á Mýrdalssand. Hefur hann ýmist verið kallaður Kötlujökull eða Höfðabrekkujökull. Það er mjög bagalegt að þessi jökull skuli ganga undir tveim nöfnum og væri æskilegt að skera úr um hvort örnefnið skuli notað héðan í frá.

Jöklar hafa tekið miklum breytingum á sögulegum tíma og gengið nær byggðu bóli en á fyrri öldum og hafa menn því haft meira af þeim að segja er fram í sótti. Þar með kemur þörf á að nefna þá hluti sem mest er um fjallað. Nú ferðast menn miklu víðar en áður, jafnt á jöklum sem annars staðar á hálendinu og er þá mikilvægt að hver staður eigi sitt sérstaka nafn, ekki síður á jöklum en utan þeirra.

Vafalaust hefur verið jökull á a.m.k. hluta þess hálendis, sem nú er Mýrdalsjökull, alla sögu Íslandsbyggðar. Hefur hann verið nefndur ýmsum nöfnum svo sem Eyjafjallajökull, Sólheimajökull, Höfðárjökull, Höfðajökull, Höfðabrekkujökull, Mýdalsjökul, Miðdalsjökull, Austurjökull, Kötlujökull og Kötlugjárjökull auk núverandi nafns. Skriðjökullinn sem gengur niður á Mýrdalssand og er sá mesti sem gengur út úr Mýrdalsjökli hefur tæplega verið til í sinni núverandi mynd fyrr en á 16. öld og jafnvel ekki fyrr en á þeirri 17. Í nafngiftum þeirra tíma skiftu menn ekki jöklum upp í mismunandi einingar eftir skriðjökulum eins og nú er gjarnan gert heldur voru þeir helst nefndir eftir ám sem frá þeim runnu eða landsvæðum sem að þeim lágu. Það er því ekki von til að finna megi mjög gamalt sérstakt nafn á aðal-skriðjöklinum sem gengur niður á Mýrdalssand.

Elsta rit sem mér er kunnugt um þar sem sérnafn er tilgreint og á við þennan tiltekna hluta Mýrdalsjökuls er í lýsingu Sveins Pálssonar á Kötlugosinu 1823. Þar nefnir Sveinn hann „Kötlu-falljökul“, en falljökull var hluti af flokkunarkerfi Sveins á jöklum. Síðan hafa flestir fræðimenn með Þorvald Thoroddsen og Jón Eypórsson í broddi fylkingar kallað hann Kötlujökul.

Á danska herforingjaráðskortinu nr. 69 Hjörleifshöfði N V í mælikvarða 1:50.000, sem kom út árið 1905, birtist (á spássfu) nafnið Höfðabrekkujökull fyrst á þessum tiltekna skriðjökli. Ekki er ljóst hvaðan það er fengið. Síðan hafa þessi tvö nöfn Höfðabrekkujökull og Kötlujökull birst á kortum, ýmist hvort fyrir sig eða bæði saman og þá annað innan sviga. Ekki er hér mælt með þeirri meðferð.

Í máli heimamanna virðist skriðjökullinn ekki fá sérstakt nafn fyrir en á síðari helmingi tuttugustu aldar. Í þeim mörgu lýsingum sjónarvotta sem til eru á Kötlugosum og -hlaupum er hvergi að finna sérnafn á jöklinum nema í áðurnefndri lýsingu Sveins Pálssonar. Kjartan Jóhannesson frá Herjólfsstöðum, sem hvað mest hefur skrifað um svæðið af heimamönnum, notaði alltaf Kötlujökulsnafnið. Aðspurðir hafa kunnugustu menn í Álftaveri sem eiga afrettarland að meginhluta jökulsins (Gissur Jóhannesson á Herjólfsstöðum og Hilmarr Jón Brynjólfsson á Þykkvabæjarklaustri) eindregið viljað halda nafninu Kötlujökull. Gissur segir þó að í daglegu tali sé honum tamarast að vitna til þessa hlutar Mýrdalsjökuls sem „skriðjökulsins“ og það sama sagði Pálmi Andrésón í Kerlingardal. Mýrdælingar virðast margir hafa tamið sér nafnið Höfðabrekkujökull og má þar nefna Ólaf Pétursson á Giljum og Þóri N. Kjartansson í Vík. Sú nafngift hefur þá skýringu að Höfðabrekkuafréttur liggur að suðurjaðri jökulsins þótt í litlu sé. Einar H. Einarsson á Skammadalshóli taldi Höfðabrekkujökulsnafnið réttara en ekki hafa fundist rök hans fyrir því.

Nú er til þess að taka að nafnið Höfðabrekkujökull er bráðlifandi örnefni á malaröldum skammt austan Víkur þar sem er flugvöllur nú. Þetta örnefni kemur víða fyrir í ritum frá 19. og 20. öld og í mörgum lýsingum af Kötluhlaupum og einnig á ofanefndu herforingjarráðskorti. Það er notað í daglegu tali í Mýrdal og Álftaveri. Þessir malarhaugar mynduðust að því er talið er í Kötluhlaupi 1721 og eiga sér margar hliðstæður að gerð og heiti (t.d. Lambajökul og Austurjökul á Mýrdalssandi og Grasjökul og Svartajökul í Örfæfum). Hefur á.m.k. einu sinni legið við slysi út af misskilningi vegna þess að malarhaugunum var ruglað saman við samnefndan jökul. Auðvelt er að fmynda sér miklu afdrifaríkari misskilning ef þessi örnefni eru ekki einræð. Hér er um að ræða vettvang Kötluhlaupa, en þau eru meðal stórkostlegustu náttúruhamfara sem verða á Íslandi og þótt miklu víðar væri leitað. Legg ég því til að framvegis verið umræddur skriðjökull kallaður Kötlujökull. Það nafn á sér miklu lengri sögu og er notað af heimamönnum sem eiga afrettarland að stærstum hluta jökulsins. Auk þess hefur Katla sett mark sitt á þennan jökul með slíkum ódæmum að ekki er þörf neins frekar í nafnfesti.

Oddur Sigurðsson

FRÁ SKÁLANEFND

Ákveðið var í stjórn félagsins að gistigjald verði óbreytt frá fyrra ári:

Í Jökulheimum 800 kr./nóttin
Á Grímsfjalli 1000 kr./nóttin
Í öðrum skálum 500 kr./nóttin

Lyklavarsla er hjá neðangreindum mönnum og félögum:
Ástvaldi Guðmundssyni (s. 568 6312/557 7616) Rakarastofunni Dalbraut 1 í Reykjavík,
Alexander Ingimarssyni (s. 587 5600/554 4403)
4X4 klúbbnum á Akureyri (s. 462 7233/462 7053)
Flugbjörgunarsveitinni Hellu (s. 487 5940/487 6511) og
Völundi Jóhannessyni á Egilsstöðum (s. 471 1200/471 1315).
Skálanefnd

FÉLAGSGJÖLD

Í kjölfar á nýttkomnum Jökli fara að berast greiðsluseðlar fyrir næsta Jökli. Það er von okkar að ekki verði langt í hann og biðjum við félaga að bregðast vel við greiðslubeiðni, enda er það góðs viti að ekki líði langt á milli. Þá erum við að saxa á forskot gamalla synda.
Stjórnin